

Boekbesprekingen

Jeugd onderzocht

Siep Miedema en Nelleke Eelman, *Over pumps en punks. Een kwalitatief onderzoek naar levensstijlen van meisjes uit de lagere sociaal-economische strata*. Groningen: Criminologisch Instituut, 1987

Wetenschappelijke verhandelingen en kranteberichten over criminaliteit hebben vrijwel altijd betrekking op mannen of jongens. Voorzover vrouwen en meisjes in dat verband ter sprake komen is het als slachtoffer en eventueel als aanleiding tot het wangedrag der mannen. Vrouwelijke daders spelen een ondergeschikte rol. De geregistreeerde criminaliteit van vrouwen en meisjes is bescheiden van omvang en van relatief onschuldige aard. Maar de cijfers stijgen. De belangstelling voor vrouwelijke daders is binnen de criminologie lange tijd gering geweest maar ook dat zou wel eens kunnen veranderen.

In *Over pumps en punks*, een bij het Criminologisch Instituut te Groningen verschenen onderzoeksrapport, vertellen meisjes uitgebreid over thuis, school, hun vrije tijd; over wat hoort en wat in de ogen van leraren en ouders niet hoort en wat ze toch doen, zoals spijbelen en stelen. Siep Miedema en Nelleke Eelman hebben club- en buurthuizen en verschillende hulpverleningsinstellingen benaderd op zoek naar meisjes en jonge vrouwen uit de lagere klassen. Er is langdurig gesproken met vijftientig meisjes, 'respectabelen' en 'marginalen', in de terminologie van de auteurs. Het onderzoek gaat over de leef- en belevingswereld van deze meisjes en is de pendant van een onderzoek van Miedema en Janssen naar jongens en jonge mannen uit dezelfde milieus. Het verslag daarvan, *Respectabiliteit en deviantie in levensstijlen*, verscheen in 1986, eveneens bij het Criminologisch Instituut te Groningen. De gegevens voor beide studies zijn in dezelfde periode en gedeeltelijk door dezelfde interviewers verzameld. Hoewel Miedema en Eelman dat zelf niet doen, ligt een vergelijking van de resultaten van beide onderzoeken voor de hand.

Bij de jongens komen de auteurs tot een typologie van vier levensstijlen. Ze laten zien hoe in de ene levensstijl geen en in de andere wel plaats is voor deviantie en hoe het soort delict dat jongens plegen, samenhangt met het soort levensstijl dat zij zich aanmeten. Bij het onderzoek naar meisjes worden drie typen onderscheiden: 'respectabele' arbeidersmeisjes, 'marginale' arbeidersmeisjes en 'nieuwe marginalen'. Zoals de term al aangeeft moeten respectabele meisjes weinig hebben van delinquentie. Onder de marginalen en nieuwe marginalen wordt het plegen van bepaalde delicten, waaronder winkeldiefstal, niet verworpen maar eerder gerespecteerd. Het type dat onder jongens verantwoordelijk is voor nogal wat delinquent gedrag, de 'traditionele arbeidersjongens met een vrije tijds-deviantie', ontbreekt in het onderzoek naar meisjes. Een stoere 'stapcultuur' waarvan vandalisme, vechten en diefstalletjes deel uit maken, hebben de onderzoekers bij de meisjes tenminste niet aangetroffen. Een belangrijk verschil met het jongensonderzoek is bovendien dat 'zware gevallen', meisjes met een strafblad en een levensstijl waarin ernstige vermogens- of geweldsmisdrijven passen, niet gevonden worden. Wat dat betreft kloppen de bevindingen van Miedema en Eelman met het algemene beeld dat meisjescriminaliteit zowel minder omvangrijk als minder ernstig is.

Verrassender is misschien dat niet alleen de extremen in deviantie, maar ook de extremen in respectabiliteit bij meisjes ontbreken. Wie de beschrijving van de respectabele arbeidersjongens vergelijkt met die van de respectabele meisjes kan opmerkelijke verschillen constateren. Terwijl de jongens geen enkele ondeugd vermelden en zich alleen maar oppassend en braaf voordoen, zeggen de nette meisjes wel oppassend maar niet zo braaf te zijn. Zij gaan, in tegenstelling tot de jongens, wel uit, spijbelen van school, doen, als ze naar school gaan, mee aan de 'ouwehoercultuur' (want aan culturen geen gebrek bij Miedema en Eelman) en bekennen zelfs een enkele winkeldiefstal. Het is mogelijk dat, door de manier waarop de informantes zijn aangezocht, de verschillende typen niet over de hele breedte in het onderzoek vertegenwoordigd zijn. Maar de uitkomst zou ook kunnen wijzen op een interessante paradox, namelijk dat meisjes minder delinquent maar ook minder respectabel zijn. Helaas besteden Miedema en Eelman geen aandacht aan deze intrigerende kwestie. Zijn de brave meisjes op school minder braaf en ijverig dan de brave

jongens omdat zijzelf en hun ouders en leraren minder zwaar hechten aan een goede opleiding en later een goede baan? Gaat het hier om een vrijblijvende houding die samenhangt met een ander stijgingskanaal dat meisjes voor ogen staat: het goede huwelijk?

Miedema en Eelman hebben wel degelijk interessant materiaal te bieden. Maar voordat de lezer toe is aan de boeiende, soms schrijnende levensverhalen van de ondervraagde meisjes, moet deze zich door een vrijwel onleesbare rijstebrijberg van inleidende theoretische hoofdstukken heenwerken. De zaken die daarin aan de orde komen, zoals het 'structuurniveau' van Giddens, zijn gecompliceerd. Maar wie leest wat Miedema en Eelman daarvan maken zou gaan denken dat ze alle moeite gedaan hebben om het ingewikkelde verhaal ook zo ingewikkeld mogelijk te vertellen. Een zin als 'Een categorie met overeenkomende positie-trajecten/-figuraties en/of vergelijkbare socialisatie-ervaringen staat voor de taak zich uiteen te zetten met de relevante formele en informele regelstructuren.' (p. 43) of termen als 'het processuele gebeuren' (p. 63) en 'gepenomifieerde agressie' (p. 65) munten niet uit door helderheid. Maar het meest storende is nog dat alle theoretische moeite die de auteurs zich getroosten veel weg heeft van gewichtigdoenerij: in het feitelijke onderzoeksverslag wordt niet één keer naar de besproken literatuur verwezen.

In het eerste hoofdstuk geven de auteurs een nogal rommelig overzicht van de belangrijkste theorieën ter verklaring van de geringe criminaliteit van vrouwen en meisjes. Ze noemen daarbij de emancipatie-hypothese van Adler die er op neer komt dat wanneer de maatschappelijke positie van vrouwen meer gaat lijken op die van mannen ook hun criminaliteit minder zal gaan verschillen. Met andere woorden: meer emancipatie leidt tot meer criminaliteit. Het bezwaar tegen deze hypothese is dat de formulering zo algemeen is dat deze nauwelijks te toetsen valt. Hoe operationaliseer je het begrip emancipatie? Ook Miedema en Eelman hebben hun bedenkingen. Volgens hen komt 'een groot gedeelte van de geregistreeerde vrouwencriminaliteit (...) nog steeds voor rekening van vrouwen met een traditioneel vrouwbeeld' (p. 29). Die traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen overheerst vooral, zo schrijven ze, in arbeidersgezinnen. Het traditionele romantische huwelijk geniet daar nog hoog aanzien (p. 27). Vandaar ook dat ze meisjes uit het arbeidersmilieu

wilden spreken.

Zoals gezegd onderscheiden Miedema en Eelman drie categorieën arbeidersmeisjes. Omdat maar met twee meisjes is gesproken die tot het marginale type (gebroken gezinnen, werkloosheid, een ongeregeld bestaan) behoren, krijgt de lezer, misschien ten onrechte, de indruk dat dit niet zo'n belangrijke categorie is als het om meisjescriminaliteit gaat. De zogenaamde 'nieuwe marginalen' lijken er wat de auteurs betreft meer toe te doen. Dit zijn de meisjes die niet alleen gebroken hebben op school maar ook met thuis, eigenlijk met alle autoritaire verhoudingen. Het zijn niet per definitie arbeiderskinderen. Ze blijken uit alle milieus te komen. Hun vaders hebben beroepen die variëren van academicus tot vrachtwagenchauffeur, zoals de auteurs het zelf omschrijven. Ze zijn kraker of punk, zetten zich af tegen de conventionele samenleving en weten zoiets als proletarisch winkelen makkelijk te rationaliseren. Deze categorie meisjes die in Miedema's en Eelmans beschrijving van meisjesdelinquentie een nogal centrale plaats inneemt, is de minst traditionele categorie. Deze meisjes identificeren zich niet met de traditionele vrouwenrol van echtgenote en moeder. 'Ze hanteren een meer open alternatief, waarin de eigen vrijheid, de eigen invulling van het leven, de eigen keuzes bepalend zijn' (p. 238).

Betekent dit dat het onderzoek een bevestiging van de emancipatie-hypothese oplevert of liggen de zaken gecompliceerder? Helaas komt er ook op deze vraag geen antwoord. De vraag wordt zelfs niet opgeworpen. De hypothese komt, na de introductie ervan in het eerste hoofdstuk, in het hele verhaal niet meer voor. Het voornaamste bezwaar tegen *Over pumps en punks* is dat in het eerste deel heel veel overhoop wordt gehaald en verschrikkelijk moeilijk wordt gedaan en dat het eigenlijk niets oplevert. Wat overblijft zijn leesbare verhalen en leerzame citaten van een aantal laaggeschoolde meisjes over hun leven, hun idealen en teleurstellingen, de relatie met hun moeder, met vriendinnen, met hun verloofde en tot slot over meisjes en criminaliteit. Zoals de volgende mededeling van 'R331': 'Ik lees lang niet elke dag de krant hoor, maar als ik (er) een keer één lees, dan lees ik nooit dingen over politiek. Altijd moorden enzo en verkrachtingen enzo... Dat vind ik wel interessant. Dat vind ik spannend'.

Carolien Bouw

Rousseau

J.W. Oerlemans, *Rousseau en de privatisering van het bewustzijn. Carrièreisme en cultuur in de achttiende eeuw*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988, 254 pp. ISBN 90 01 66303 6, prijs f 49,50

Jean-Jacques Rousseau heeft op opeenvolgende generaties een vrijwel onverminderde aantrekkingskracht uitgeoefend. Zijn lot vertoont gelijkenis met dat van Nietzsche. Het centrale thema van beiden wordt gevormd door de moderne Europese cultuur zoals deze zich sedert het midden van de achttiende eeuw, in het teken van een verdiept individualiteitsbesef, heeft ontwikkeld. Beider houding wordt daarbij gekenmerkt door een grote mate van ambivalentie, juist waar zij zich opwerpen als het slechte geweten der moderniteit zijn zij modern. Die kritische rol, die hun door tijdgenoten niet in dank werd afgenomen, bepaalt de roem die hun posthuum ten deel is gevallen. De door hen gestelde vragen zijn in de ogen van het nageslacht nog altijd actueel. De belangstelling voor hun werk heeft daarom nooit een louter academisch karakter; niet minder dan Nietzsche dwingt Rousseau zijn lezers tot een standpuntbepaling. En evenals in het geval van Nietzsche heeft dit bij Rousseau geleid tot een vrijwel onafzienbare stroom van publikaties. Ook in Nederland heeft Rousseau de nodige weerklank gevonden. In dat verband kan onder meer worden gewezen op studies van R.F. Beerling en T. Lemaire en nu ook op het nieuwe boek van de cultuurhistoricus J.W. Oerlemans.

Oerlemans' studie over Rousseau ligt in het verlengde van zijn boek *Autoriteit en Vrijheid, 1800-1914* uit 1966. Dit werk behelsde een onderzoek naar de weerstanden, die het moderniseringsproces bij diverse intellectuelen in Europa opriep. In zijn Rousseau-boek heeft Oerlemans de vraagstelling van *Autoriteit en Vrijheid* in feite nader gespecificeerd. Het verzet tegen de moderne samenleving houdt volgens Oerlemans nauw verband met problemen van sociale mobiliteit. De ontbinding van de traditionele standenorde leidt tot onzekerheid omtrent de maatschappelijke status van het individu, dat weliswaar hoopt op sociale stijging, maar zich evenzeer bedreigd weet door het gevaar van sociale daling. In het Frankrijk van de achttiende eeuw werd met name de intelligentsia met deze nieuwe problematiek geconfronteerd en de

spanningen die hierdoor werden opgeroepen komen volgens Oerlemans op exemplarische wijze tot uitdrukking in leven en werk van Rousseau. Zoals Oerlemans opmerkt is zijn boek 'een intellectuele biografie over Rousseau, maar tevens een antropologie van het door sociale mobiliteit beheerste individu'.

Rousseau's geschriften, alsmede de voornaamste episodien uit zijn leven worden door Oerlemans in chronologische volgorde besproken en volgens een telkens terugkerend schema geïnterpreteerd. Vanaf zijn *Discours sur les sciences et les arts* heeft Rousseau de opvatting verkondigd, dat alle onheil in de moderne samenleving wordt veroorzaakt door het individualisme en door het daarmee verbonden verlangen naar sociale promotie. Het eigenbelang (*amour propre*) dat volgens de Franse en Engelse *philosophes* de drijvende kracht achter alle maatschappelijke vooruitgang is, geldt voor Rousseau als de wortel van het kwaad. Dit egoïsme ontketent namelijk een sociale dynamiek die het oorspronkelijke idyllische bestaan, waarin allen op harmonieuze wijze samenleven, verstoort. Rousseau keert zich daarmee geenszins tegen sociale ongelijkheid als zodanig. Ook zijn 'gouden tijd' wordt door sociale verschillen gekenmerkt. Maar hier gaat het om een van nature gegeven hiërarchie met een stabiel karakter. De moderne samenleving wordt daarentegen voortgedreven door de ambitie meer te schijnen (*paraître*) dan men is; een neiging die Rousseau vooral onder intellectuelen bespeurt. Hierin schuilt dan ook de paradox. Rousseau is immers zelf een intellectueel die, bezeten door 'een onverwulbare *ambition*', naar het hoogste verlangt: als een gelijke te worden beschouwd van de adel 'die hem zijn leven lang bleef biolageren'. In dit streven naar erkenning wordt Rousseau evenwel telkens opnieuw met teleurstellingen geconfronteerd, hetgeen leidt tot een groeiend ressentiment tegenover de samenleving. Hij veroordeelt die samenleving op grond van dezelfde *amour propre*, die ook hem beheerst. Daarmee treedt zijn innerlijke verdeeldheid aan het licht: de streber Rousseau staat tegenover de moralist Jean-Jacques. Juist als moralist bereikt de streber echter zijn doel, want deze cultuurkritiek brengt Rousseau de roem die hij zocht. De 'morele carrière' leidt evenwel niet tot de gewenste sociale integratie. Immers: de kritiek, waarop zijn faam en zelfrespect berusten, staat elk compromis met de verfoeide samenleving in de weg. Door 'zijn ongeheelijke *indépendance*' blijft hij een buitenstaander die door de

reacties, opgeroepen door zijn eigen niet aflatende kritiek, geleidelijk in een vrijwel absoluut isolement belandt. In 1762 moet hij vluchten voor het *parlement* van Parijs, dat zijn *Émile* heeft veroordeeld. Vrijwel tegelijk verschijnen publikaties, waarin de vuile was van zijn privé-leven wordt buitengehangen. De *philosophes* hebben de tegenaanval ingezet: Rousseau wordt gemeten volgens zijn eigen morele ideaal en te licht bevonden. Opgejaagd valt hij ten prooi aan een vervolgingswaan, die hem tenslotte zelfs van zijn trouwste aanhangers vervreemdt. Maar ook deze vervolging past uiteindelijk in het schema van de 'morele carrière'. In zijn *Confessions* bereikt Rousseau's eigenwaan dan ook een hoogtepunt, waar hij zich vergelijkt met Jezus: de martelaar van de deugd in een gecorrumpeerde samenleving.

Oerlemans' boek is helder geschreven en biedt derhalve prettige lectuur. Het schetst een overtuigend beeld van Rousseau's leven en werk, waarbij diens vele tegenstrijdigheden op samenhangende wijze worden belicht. Vooral als voorbeeld van een intellectuele biografie, waarbij de persoon binnen zijn sociale context wordt beschouwd, is deze studie geslaagd. Wel vertoont het betoog soms enige herhaling en voorts kan men zich afvragen of 'een antropologie van het door sociale mobiliteit beheerste individu' zich tot één voorbeeld kan beperken. De representatieve waarde, die Rousseau wordt toegekend, kan eerst blijken binnen het kader van een breder opgezette studie.

Afgezien van enkele nuances bevestigt Oerlemans het traditionele beeld van Rousseau, die als *homme de la nature* niet de toekomst, maar het verloren paradijs vertegenwoordigt. Elk utopisme is Rousseau vreemd; hij is de ondergangsprofeet van een Europese beschaving, die niet meer te redden valt. Daarentegen beschouwen bijvoorbeeld R.F. Beerling, P. Gay en T.E. Cook hem - mijns inziens terecht - eerder als een hervormer, die de primitieve idylle hanteert als een ideologisch middel om een morele regeneratie te bewerkstelligen.¹ Zo kan men *Émile* lezen als een politiek geschrift, dat het recept biedt voor een ideale samenleving; een samenleving van personen die naar het voorbeeld van *Émile* zijn gevormd. Ook op Oerlemans' verzekering, dat Rousseau's *volonté générale* niet moet worden gezien als het voertuig van een autoritair en totalitair collectivisme, valt wel iets af te dingen. Rousseau hechtte ongetwijfeld grote waarde aan het welzijn van het individu. Maar indien dat individuele levensgeluk

slechts is gewaarborgd in een samenleving, die is gebaseerd op de *volonté générale*, dan rijst de vraag: 'Wie bepaalt wat deze *volonté générale* eigenlijk is?' En die vraag is des te dringender, waar Rousseau de eventuele dissident inpepert 'dat men hem zal dwingen vrij te zijn'.² Ongeacht Rousseau's intenties, kunnen de implicaties van een dergelijke leer slechts totalitair zijn.

A. Labrie

Noten

- 1 Vgl. R.F. Beerling, *Het cultuurprotest van Jean-Jacques Rousseau. Studies over het thema pathos en nostalgie*. Deventer, 1977, m.n. pp. 41 e.v.; P. Gay, *The Enlightenment. An interpretation. vol. 2: The science of freedom*. London, 1977, pp. 95 en 535; T.E. Cook, 'Rousseau: education and politics', *Journal of Politics* 37 (1975), 1, pp. 108-129.
- 2 J.-J. Rousseau, *Het maatschappelijk kontrakt of beginselen van het politieke recht*. Utrecht/Antwerpen, 1977, p. 27.